

ЕВОЛЮЦИОННАТА ИКОНОМИЧЕСКА ТЕОРИЯ – ОПИТ ЗА СИНТЕЗ НА ИНСТИТУЦИОНАЛИЗМА С НЕОКЛАСИЦИЗМА

Доц. д-р Снежана Найденова
Катедра "Обща теория на икономиката"
СА "Д. А. Ценов"

Резюме: Еволюционната теория е продължение и синтез на институционализма и неокласицизма. Използва три подхода: генетичен, механистичен и теологичен. Тя търси допирни точки между водещите икономически течения и ги свързва чрез нов еволюционен подход. Въвежда допълнителни променливи с цел да разшири и задълбочи институционалния анализ. Неравновесните процеси и състоянието на статично равновесие се представят като едновременно съществуващи. Въз основа на тези схващания се развива идеята за новите видове структури, с помощта на които се преодолява застойт и стагнацията в икономиката. Това прави еволюционната теория особено актуална при обясняване на днешните и бъдещите промени в обществено-икономическото развитие.

Ключови думи: еволюционна теория, институционализъм, неокласицизм, синтез

JEL класификация: B52

Последното десетилетие от отминалия XX век беляза световната икономика със значителни промени. Подемът на неолибералната вълна от една страна и разпадането на централно управляваните стопанства от друга, даде простор на еволюционните икономически разбирания за устройството и развитието на света.

Разпадна се социалистическата интеграционна система. Всичко това се придружи с усилен процес на глобализация. Увеличиха се взаимозависимостите между стопанствата в планетарен мащаб. Екологичните и финансовите проблеми, пред които е изправена отделната държава се превърнаха в общи за всички страни по света. Провежданата политика се оказва зависима от решенията и действията, които вземат всички държави. Засили се тенденцията за глобално разпределение на ресурсите от мощните транснационални компании. Всичко това показва, че е назряла необходимостта от координиране на националните икономически политики за осъществяване на еднопосочно социално-икономическо развитие.

На фона на тези промени в световното стопанство все повече се срещат възгледи в подкрепа на еволюционната теория, която се явява **продължение и синтез на институционализма и неокласицизма**. Това предизвика нашето желание да очертаем основните идеи на привържениците на еволюционизма и същевременно да ги отграничим от неокласическата и институционалната концепции за общественоекономическото развитие.

I

Еволюционната теория се характеризира като ново течение, формирано въз основа на идеи на Т Веблен, Й.Шумпетер и на “икономиката на живота” /биологията/. Това е “нов институционализъм”, или още “отворен процес”, почиващ на историческия “подбор” на обществените институции, без природно зададен “притегателен център”.

Когато радикалните изменения във формалните правила за общественоекономическото развитие на стопанствата ги поставят в противоречие със съществуващите неформални ограничения, то между тях възниква непримиримо напрежение, водещо до продължителна политическа нестабилност¹. Чрез еволюционната теория се търси начин да се разрешат тези противоречия. Д.Норт подчертава, че чрез нея се достига не само до идентичност на теоретичния обект на анализа с историческата реалност, но което е още по-важно, в тази идентичност няма пропуски, защото пред изследователите се разкрива историческата реалност като пространствено-временен континуум.

Трябва да подчертаем, че еволюционната теория заема за сега скромно място в икономическата наука и не се изучава сред водещите теории от т.н. “мейнстрийм”. Една от причините за тази ограниченост е, че тя е наситена със с индивидуална субективност. Силите, които действат в икономиката, се свързват главно със стимулите. По този повод Д.Норт подчертава: “повдигайки въпроса за стимулите в центъра на изследванията, ние самите съсредоточаваме нашето внимание върху този проблем, който е ключов за разбирането на функционалната икономика”.² Освен това, всички икономически стимули са институционални – това са пресечните точки на взаимодействието между хората и институциите.

Според представителите на еволюционизма движещи сили за общественоекономическото развитие са промените в природата на човека, социалната организация, технологиите, цялостната култура. Те

¹ Д.Норт, Институти, институциональные изменения и функционирование экономики, М, 1997, Фонд экономической книги “Начала”, с.178.

² Пак там, с.172, 178

слагат примат на производството над пазара, на технологиите над извличането на печалби и трупането на капитал.

Представителите на еволюционната теория използват различни подходи. Най-разпространени са: **генетически**, който обяснява икономическата еволюция с “генетическите кодове” на явленията и процесите, детерминиращи както приемствеността, така и изменчивостта на икономиката, съобразно със структурните и функционалните ѝ особености; **механистичен**, представящ развитието като детерминирано от всеобщата обективна и каузална зависимост между икономическите величини; **телеологичен**, който схваща трансформацията на икономиката като подчинена на някаква крайна цел, получена в резултат от целесъобразно действащи сили. Последният подход едновременно противостои и синтезира диалектически предходните подходи.

II

Ще подчертаем по-значимите характеристики на тази теория като я съпоставим с институционализма и неокласицизма, за чийто продължител се счита тя.

■ Еволюционната теория органически включва своите подходи при разработката на качествено нови парадигми на знанието за обществото и неговата история. Представителите на тази теория се опират на механизма на предаване на социалната памет, която е органически присъща на човека. Системата от ценностна ориентация, от вярност към идеалите, чувството за свобода, отношението към труда и собствеността, се предава посредством културата в най-широк смисъл като система за общуване със заобикалящата ни среда. В подкрепа на тази идея не случайно се взема за пример Библията и поведението на Мойсей, който дълги години води бежанците през Египетската пустиня, докато умрат всички, родени в робство, за да забравят за него. Но, дори и на него не му се отдава, което показва, че корените на културата са много по-дълбоки от живота на едно поколение.

При анализа на съвременните икономически проблеми, особено в страните с неразвити пазари, стоят за разрешаване два въпроса: дали човек по своята природа си е останал такъв, какъвто е бил в годините на 18-ти век по време на “невидимата ръка на пазара” или се е променил и живее подвластен на идеята “малко разходи – повече резултати; обръщайки се към своята история ние ще узнаем нещо повече за себе си, защото корените на историческото наследство не се изразяват само в паметта за нашите предци, но и за техният начин на живот.

■Еволюционната теория търси допирни точки между водещите течения и ги свързва в нов еволюционен подход.Тя изучава нарастващата степен на сложност на обществената система, възникването на новите структурни промени, естествения подбор, наследствеността и др.

■В основата на тази теория е интерпретацията на Веблен за еволюционното икономическо развитие, която съвпада и с неокласическото разбиране. Това дава основание на редица учени да приемат, че институционализмът като икономическа теория по-скоро допълва, отколкото да изключва неокласическата теория, а еволюционната теория доразвива идеите и на двете основни течения.

■Еволюционната теория прави задълбочен анализ на икономическите процеси, разширява анализът на институционализма като въвежда много допълнителни променливи в т.ч. **нарушаването на историческата памет и традиции, доверието като сложен социално-икономически феномен , единството на вярата и кръвта, културата и обичаите на населението, системата от норми и учреждения и др.**

■Изследва факторите, които нарушават единството на пазара и достига до извода, че той се разпада на пазари на отделните компании.Така излизането зад пределите на тези фирмени пазари е невъзможно, поради множеството пазарни бариери, предпочитанията на потребителите, които имат относително голяма устойчивост и др.

■Трудностите във връзка с автоматичното възстановяване на пазарното равновесие, както и деформирането на свободната конкуренция насочват представителите на еволюционната теория към търсене на нови постулати, свързани с **осезателна намеса на институциите и по-специално на държавата**.Те критикуват теорията за общото икономическо равновесие, тъй като не може реално да помогне за установяване на пазарни отношения в посткомунистическите държави.Известният главен икономист на Световната банка Дж.Стиглиц казва по този повод, че трудностите произтичат от твърде опростения модел на пазарната икономика, заимстван от учебниците, който се опитват да прилагат управляващите в тези държави.¹

■Еволюционната теория се произнася по проблема за **неравновесните процеси** и поставя за разрешаване такива въпроси като: ако се приеме, че търсенето и предлагането не зависи от изменението на цените, то какви сили движат тези процеси, предопределящи неравновесие помежду им? Как се съгласува съществуването на неравновесни процеси с очевидния факт, че в пазарната икономика във всеки даден момент пазарът се уравнива, а

¹ Вж. Вопросы экономики.1999.№7, с.8

на макроикономическо равнище съществува тъй нареченото макроикономическо твърдение. Еволюционната теория счита, че освен платежоспособното търсене, преди **него съществува друг момент, който предшества покупко-продажбата**. Този момент е много важен за производителите на стадия на маркетинга при формиране на производствената им програма. Той изразява връзката **търсене – потребност**. Основни сили, които движат тази взаимозависимост не е дохода, нито цената, а тъй наречената **обективна склонност на хората за изменение на видовете потребявани блага, към усъвършенстване на технологията, към нарастване на ранообразието и степента на сложност на социално-икономическата система** и т.н. Тази обективна склонност предизвиква промени в съвкупното търсене като води до появата на нови потребности, които производството се стреми да задоволи.

Що се отнася до неравновесните процеси и състоянието на статично равновесие, съществуващи едновременно, еволюционната теория счита, че **двата феномена се проявяват във взаимодействие помежду си**. Така например предприемачите изграждат плановете за своята дейност в перспектива, като прогнозираят очакваното съотношение между реалното търсене и реалното предлагане на тяхното производство за съответния период. Ако реалното търсене превишава предлагането, те си осигуряват гарантирана печалба. **Следователно, предприемачите са заинтересовани от поддържането на такова неравновесие**. То обаче се отразява върху текущите цени, а от там и върху доходността. Чрез цените във всеки даден момент се установява състояние на статично равновесие между номиналното търсене и номиналното предлагане. Чрез цените неравновесните процеси въздействат върху състоянието на статичното равновесие. То на свой ред влияе върху неравновесните процеси посредством създадените финансови условия.

■ **Анализирайки тези процеси, еволюционната теория развива идеята за възникването на нови видове структури**. Новите структури в началото на подема са силно неравновесни. Те завоюват икономическото пространство не чрез спекулативни операции, а защото създават нови продукти, нови технологии, нови видове организации на производството. Това са т.н. **икономически диссипативни структури**, с помощта на които се преодолява застоя и стагнацията в икономиката. Дават се и някои ретроспективни модели на неравновесието, резултати от тяхното експериментално прилагане и изводи, до които се достига.

Днес много се говори за три сценария в еволюцията на световната система. Първият се основава на господството на една държава – супер сила – САЩ. В полза на този сценарий говорят както могъществото на тази държава, така и замислите на нейните

ръководители. Според този сценарий, американският модел на организация на производството, управлението и начина на живот се възприемат за универсални. Този универсализъм отхвърля съхранението на самобитността и цивилизационните особености на всяка старана поотделно и не се приема благосклонно още в нашето съвремие. Вторият модел разширява кръга от държави в т.н. “златен милиард”, в който се включва високоразвитият елит от световното стопанство. Всички останали държави или групи образуват провинция на създадената цивилизация и я обслужват със суровини, продоволствия, те са източници на финансов капитал, зони за отдих и т.н. Така на мястото на класовото деление на обществото, се предлага ново разделение на силите, условно обозначено “Север – Юг”. Третият сценарий се основава на нови, още не установени структури на световната сцена. Това е път на създаване на многополюсен свят, включващ 6-8 групи държави със свои зони на притежание и влияние. Този вариант се вписва в идеята за многоцветен и взаимодопълващ се цивилизационен свят, който се подкрепя от представителите на еволюционната теория. Това е идея, която се опитва да осъществи синтез между водещите теории в мейнстрима.

III

Дали е възможен синтез между еволюционната теория и водещите теории от “мейнстрийма”? Еволюционната теория трябва да се отнесе към младите науки и като всяка млада наука тя стои пред проблема за самоидентификация и търсене на съответното място между икономическите теории.

Във връзка с набора на постулати и изходни положения, тя може да се отнесе към тези, които отричат съществуващите научни парадигми. **Главен недостатък** на тази теория е отсъствието на ясно и точно дефиниране на изходните принципи./Така например, неокласиците възприемат идеите на класиците за изходните принципи: методологически индивидуализъм, стремеж да се максимизира печалбата, редкостта като фундаментална черта на икономическите блага, вътрешноприсъщата способност на системата за достигане на равновесие и т.н./Това снижава познавателната и инструменталната способност на еволюционната теория.

Приносен момент на еволюционната теория е, че вместо икономическото поведение на автономния човек, тя изучава много по-широк кръг от обекти – това са неавтономни хора, обединени от обща културно-историческа среда,” всички са свързани със всеки”, считат еволюционистите. Те говорят за свръхдетерминация, а не просто за обем от ресурси и равнище на относителна “екзогенна” цена. Така

“холизм” /цялостността/ те противопоставят на абстрактния атомизъм на неокласиците .

По повод на съпоставката на еволюционната теория с неокласицизма, ще разгледаме накратко гледната им точка при макроикономическото описание на икономиката в сянка.

Неокласиците считат, че производството в тази сфера, добавено към производството в легитимния сектор, дава възможност за изместване на кривата на предлагането надолу и надясно. Нараства БВП и се снижава индекса на цените. Нелегалната икономика увеличава заетостта и дохода на потребителите. Тя въздейства върху снижаването на цените. В държави като България този сектор е динамично развиващ се и дава почти половината от БВП. Следователно, той трябва да се изведе от сянката и да се легитимира. Кои са причините за съществуването на този сектор и защо се наблюдава разширяване на икономиката в сянка? На тези въпроси неокласиците не дават отговор.

Еволюционистите считат, че развитието на икономиката в сянка в последна сметка се отразява негативно на икономиката.

Първо, защото преминаването в тази сфера е свързано с дейности, където трудно се събират данъци. Това съкращава приходите в държавния бюджет и усилва неговата дефицитност със всичките негативни последици за икономиката. Липсата на достатъчно приходи от данъците лишава от финансиране други сектори на икономиката, което може да предизвика свиване на производството, съкращения на работниците.

Второ, намаляването на бюджетните приходи принуждава управляващите да увеличават данъчното бреме, а това намалява стопанската инициатива и е проводник за изтичане и пренасочване на ресурси към сенчестата икономика.

Трето, сенчестата икономика приютява освободените ресурси от легалната икономика. Заедно с тях , в нея се вливат и средствата от трансакционните плащания / помощи за безработните/ на държавата, които с нарастването на съкращенията в легитимния сектор бележат тенденция на увеличаване.

Четвърто, нелегитимният сектор има трудоемък характер, защото е невъзможно да се въведат капиталоемки производства и да се укрият от властите. В същото време, субектите от този сектор престават да ползват услугите на официалната инфраструктура и създават собствени канали за връзки, които са свързани с повече разходи от тези, които се правят в легалния сектор. Именно поради това наличието и разрастването на този сектор в последна сметка снижава производителността в цялото национално стопанство, намалява ефективността на фискалната политика, съкращава иновационно-технологическия потенциал на обществото.

Представителите на еволюционната теория и неокласиците имат различен поглед върху инвестиционните процеси и инвестиционната политика.

Известно е, че инвеститорите следят за параметрите на общата величина на вложенията, времевия период от който започва възвращаемостта на вложенията и величината на съвкупния доход от съответния инвестиционен проект. Следователно, инвеститорите се придържат към критерия **получаване на максимална изгода от реализацията на инвестицията**. Поради това анализът на инвестиционните разходи и изменението в съотношението спестяване-инвестиране стои в основата както на класическата концепция, така и на неокласиците. Въз основа на тези разбирания се изготвят икономическите модели за вземане на инвестиционни решения. Те обаче не се покриват с икономическата практика. Например, методите за дисконтиране на паричните потоци, имащи различна ценност през различните периоди се базират на допускането, че е налице максимизиране на дохода при всеки инвестиционен акт. Вземането на решения по инвестирането става обаче от мениджърите, които често имат лични цели, или цели на подразделението, което те оглавяват в състава на фирмата, поради което проявяват пристрастност и субективизъм. Така реално ефектът от инвестициите често се оказва по-малък от предвидения.

За да се избегнат подобни разминавания между теоретичния модел и реалната действителност, еволюционната теория прилага механизъм за оценка на инвестициите, основаващ се на **ендогенна схема от взаимодействие на навици и стереотипи в поведението при решаване на съответния инвестиционен избор**, вместо да прилага метода на дисконтирането. Когато се решава този проблем на макроравнище, еволюционната теория разглежда механизма на нарастване на цените на факторите за производство под въздействието на т.н. **еволюционна инфлация**. Според В.И. Маевский¹ тя е иманентна за всяка развиваща се икономическа система и има собствено значение за всяка икономика. Авторът на тази идея счита, че **еволюционната инфлация стимулира развитието на новите генерации от продукти и задържа развитието на старите**. Тези изводи се правят като се въвежда понятието **макрогенерация**. **Новите макрогенерации се развиват за сметка на прехвърляне на ресурси от старите макрогенерации**. При тях расте търсенето на фактори за производството, чиято цена прави невъзможно използването им за старите комбинации от продукти. Конкуренцията предизвиква съкращаване на заетите в старите макрогенерации и стимулира

¹ Маевский В.И. Введение в эволюционную макроэкономику, М, Изд. "Япония сегодня", 1997

развитието на новите. Тези разсъждения показват, че **еволюционната инфлация се възприема като естествено инфлационно равнище, отклонението от което е нежелателно.**

Както виждаме, гледната точка на еволюционистите е придружена с по-голяма широта и задълбоченост при изследване дори на отделен проблем от икономическото развитие. В този смисъл икономическата наука трябва да й отреди заслужено място сред останалите от “мейстрийма”.

Един от представителите на еволюционната теория е **Дж.Дюи**. Той приема, че в основите на човешкото поведение стои определена съвкупност от импулси и навици. Както Дж.Дюи, така и другите привърженици на еволюционализма считат, че поведението на хората трябва да се изучава като набор от рутина и навици, а моделът за ограничената рационалност може да се прилага и по отношение на фирмите. Акцентът е върху **хетерогенността** на икономическите процеси. Институтите не са само формални организации, но и образци на поведение на хората. Затова се пледира за **кардинално изменение на институционалната структура на обществото.**

Други известни представители на еволюционната теория са **Р.Фогел, Р.Коуз и Д.Норд**. Те развиват идеята за “клиометрията” т.е. за дългосрочните социално-икономически изменения, като се опират както на неoinституционалните разбирания за икономическата дейност на хората, така и на еволюционните ефекти “зависимост от миналото”, “изучаване на опита” и др. Този подход е критикуван от някои икономисти като несполучлив синтез между еволюционализма и неокласицизма. Въпреки критиките, той донесе нобелова награда на своите автори. Трябва да отбележим, че що се отнася до краткосрочните и прости ситуации, те са достатъчно адекватно описани от неокласиците, но дългосрочните и сложните ситуации и анализът на културно-историческите особености на преходните общества, се нуждаят от нови теории сред които е еволюционната теория.

Особено оригинални са идеите на **Пол Ромер**¹ за ендегенния икономически растеж, опиращ се върху идеите за обучение чрез практиката, за взаимодействието между академичния и промишления сектор и отражението му върху научното знание. **А.Дайамонд** разработва модел на “учените, движени от любопитството” и “модел на “учените, стремящи се към богатство”, за да покаже, че меркантилизирането на науката намалява обективността при анализите, ощетява развитието на знанието и намалява неговата достъпност до хората.

¹ Romer P. Endogenous technological change* J.Polit. Econ.1990. Vol.98. p.71-102

В България академик Георги Данаилов още през 30-те години поставя началото на това идейно течение, което дълго време е наричано “еклектично”, а през 90-те години на миналия век бе отличено като методологически много плодотворно.¹

Еволюционната теория се опира на достиженията на институционализма във всичките му направления, както и на неокласицизма. Световните промени, които наблюдаваме, може би ще дадат възможност за още по-ярко открояване на нейното място сред водещите теории в икономическата наука.

¹ Вж. сп. Диалог, 3, 2002, М.Кънев, Академик Г.Данаилов - епистемологически подход към икономиката и националната кауза